

مقاله پژوهشی: الگوی تدوین و توسعه رهنامه نظامی

نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران

[20.1001.1.20084897.1400.19.85.13.8](https://doi.org/10.1001.1.20084897.1400.19.85.13.8)

داوود آقامحمدی^۱، علی رضا سعادت‌راد^۲، سید اصغر هاشمی تبار^۳، بهزاد غفاری^۴، حامد مهرآبادی^۵

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۵/۱۴

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۴/۱۴

چکیده

الگوی تدوین و توسعه رهنامه نظامی که باعث انسجام و هماهنگی در تدوین و توسعه رهنامه نظامی در سطح کلان نیروهای مسلح می‌گردد، دغدغه مداوم فرماندهان ارشد و تصمیم‌گیران سطوح بالای نیروهای مسلح بوده است؛ بنابراین هدف این تحقیق طراحی الگوی تدوین و توسعه رهنامه نظامی ن.م.ج.ا.ا. می‌باشد و تحقیق در پی پاسخ‌گویی به این سؤال که الگوی تدوین و توسعه رهنامه نظامی ن.م.ج.ا.ا. کدام است؟ می‌باشد. این تحقیق از نوع کاربردی - توسعه‌ای بوده و رویکرد آن آمیخته است. برای تعیین ابعاد، عامل‌ها و زیر عامل‌های این الگو از روش موردی-زمینه‌ای استفاده شده است. در این تحقیق ابتدا الگوهای موجود تدوین و توسعه رهنامه نظامی در داخل کشور مطالعه شد. در ادامه با مطالعه تطبیقی الگوهای داخلی و الگوهای خارجی کشورهای منتخب، الگوی بومی طراحی شده و ارائه گردید. برای غنی‌سازی مبانی نظری و استفاده از تجارب داخلی با هشت نفر از صاحب‌نظران مصاحبه صورت گرفت. سپس، برای ارزیابی و اعتبارسنجی الگوی مفهومی تهیه‌شده از ابزار پرسشنامه استفاده شد. برای پاسخ‌گویی به سؤالات پرسشنامه به ۳۰ نفر از خبرگان مراجعه شد. نتیجه این تحقیق الگوی تدوین و توسعه رهنامه نظامی ن.م.ج.ا.ا. با ۵ بُعد، ۱۴ عامل و ۴۷ زیر عامل است که می‌تواند برای تهیه رهنامه نظامی ن.م.ج.ا.ا. مورد استفاده قرار گیرد. این ۵ بُعد عبارت‌اند از: بررسی و جمع‌آوری اطلاعات، طراحی، تولید، پیاده‌سازی و بازخورد.

۱- دانشیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

۲- استادیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

۳- دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی، (نویسنده مسئول) sa.hatabar@sndu.ac.ir

۴- دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

۵- دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

واژگان کلیدی: طراحی الگو، رهنامه نظامی، الگوی تدوین و توسعه رهنامه نظامی ن.م.ج.ا.ا.

مقدمه

امروزه با توجه به موقعیت نظام جمهوری اسلامی ایران و پیشرفت‌های نظامی و تسلیحاتی کشورهای جهان و به‌خصوص منطقه جنوب غرب آسیا و نیز آمادگی بیش‌ازپیش برای مقابله با تهدیدات نوین و غیرقابل‌پیش‌بینی دقیق، نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران که به‌عنوان کارگزاران اصلی جنگ‌ها، وظیفه دفاع از منابع، منافع و ارزش‌های حیاتی ملت و کشور را عهده‌دار هستند باید خود را از هر لحاظ آماده نمایند. دفاع کارآمد و اثربخش این نیروها، مستلزم اتخاذ و اجرای راهبردهای بهینه‌ای است که با لحاظ نمودن اصول اساسی، اندیشه‌ها، اعتقادات، تعالیم و نظریه‌های هدایت‌گر موردقبول و همچنین موردحمایت ملی که تحت عنوان رهنامه نظامی در طرح‌ریزی‌ها و کاربرد قدرت نظامی در سطوح ملی و اجرایی کشور مورد استفاده قرار می‌گیرند، تدوین شده باشند و این مهم باید قبل از بروز هر تهدید جدی اتفاق بیفتد. چنانچه حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) پس از پایان هشت سال دفاع مقدس فرمودند: «در هنگامه نبرد مجال پرداختن به همه قوت‌ها و ضعف‌ها و طرح‌ها و برنامه‌ها و در حقیقت ترسیم استراتژی (راهبرد) دفاع همه‌جانبه نبوده است. ولی در شرایط عادی باید با سعه‌صدر و به‌دوراز حب و بغض‌ها به این مسائل پرداخت و از همه اندوخته‌ها، تجربه‌ها و استعدادها و طرح‌ها استفاده نمود.» (صحیفه نور، جلد ۲۱: ۱۳۴)

باید توجه داشت که وقوع هرگونه منازعه و جنگ بین جمهوری اسلامی ایران و استکبار جهانی به سرکردگی آمریکا، امری محتمل بوده که می‌تواند به نبردی ناهم‌تراز منجر گردد. از طرفی وقوع جنگ متقارن بین جمهوری اسلامی ایران و یکی از کشورهای همسایه یا یکی از کشورهای جنوب غرب آسیا بر اثر تحریکات نظام سلطه حاکم بر جهان (همانند تجربه هشت سال دفاع مقدس) امری محتمل و توأم با دوراندیشی است؛ بنابراین تهیه رهنامه نظامی کارآمد، اثربخش و به‌روز شده که یکی از عوامل اساسی حصول آمادگی دفاعی نیروهای مسلح در مواجهه با هرگونه جنگ احتمالی است، امری لازم و ضروری می‌باشد. هم‌چنین لازم است که رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران بر اساس یک الگوی مشخص و معین تدوین گردد. لذا در شرایط متحول و پیچیده کنونی، استفاده از یک الگوی بومی برای تدوین و توسعه رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران امری ضروری می‌باشد. این الگو باید بتواند همه جوانب (ابعاد، عامل‌ها و زیر عامل‌ها)

موردنیاز برای انجام این امر را مورد توجه قرار داده و امکان وقوع تغییرات در رهنامه را به شکلی منظم مهیا سازد. هدف از انجام این تحقیق، طراحی الگوی تدوین و توسعه رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران است و تحقیق درصدد پاسخ‌گویی به این سؤال که الگوی تدوین و توسعه رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران کدام است؟ می‌باشد.

وجود رهنامه نظامی به‌روز و کارآمد در چارچوب اسناد بالادستی برای دفاع از انقلاب اسلامی و تمامیت ارضی الزامی است. برای تدوین رهنامه مذکور باید الگویی وجود داشته باشد که در آن تمامی ابعاد، عامل‌ها و زیر عامل‌های تأثیرگذار ملاحظه شده باشد و بتواند در برابر تهدیدات نوین مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

در این تحقیق هدف محققین طراحی الگوی تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران است، بنابراین احصای ابعاد، عامل‌ها و زیر عامل‌های این الگو بر مبنای بررسی از اسناد و مدارک، کتب تخصصی و مصاحبه با صاحب‌نظران و نخبگان به‌صورت اکتشافی خواهد بود لذا پیش‌بینی و حدس به‌صورت فرضیه و تدوین آن از اهمیت کمتری برخوردار است؛ بنابراین از تدوین فرضیه و محدود نمودن آن خودداری شده و ادامه روند تحقیق بر اساس سؤال‌ها و اهداف بوده است.

مبانی نظری

– پیشینه تحقیق:

تعدادی از تحقیقات و مطالعات انجام‌شده در قالب رساله و مقالات علمی – پژوهشی مرتبط با این تحقیق به شرح زیر است:

تحقیقی با عنوان «دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران» توسط پژوهشگر سرتیپ عبدالعلی پورشاسب در سال ۱۳۸۶ در دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی انجام و این نتایج حاصل‌شده است: با توجه به نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در فرآیند این رساله، مدل ارائه‌شده برای تدوین دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران به‌طور کلی و اصولی، ضمن در نظر داشتن روند تغییرات و تحولات آینده، الگوی مناسبی است که مؤلفه‌ها و عناصر اصلی و شاخص‌های تأثیرگذار بر این دکترین را تبیین نموده و روابط تعاملی بین آن‌ها را نشان می‌دهد. این مؤلفه‌ها و شاخص‌های تأثیرگذار عبارت‌اند از: ۱- مؤلفه اجتماعی – فرهنگی قدرت ملی ۲- مؤلفه

نظامی قدرت ملی ۳- تهدیدات داخلی و خارجی در محیط ملی و بین‌المللی ۴- مؤلفه سیاسی قدرت ملی ۵- عوامل ژئوپلیتیک کشور ۶- مؤلفه اقتصادی قدرت ملی

تحقیقی با عنوان «دکترین پدافند غیرعامل ج.ا. ایران در برابر تهدیدات ناهمگون» توسط پژوهشگر محمد شامحمدی در سال ۱۳۹۳ در دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی انجام شده است و این نتایج حاصل شده است: دکترین پدافند غیرعامل کشور پیرامون محورهای پنج‌گانه پدافند غیرعامل به شرح زیر تبیین گردید: ۱- محور بازدارندگی شامل «استحکام‌بخشی» و «تولید ابهام»، ۲- محور کاهش آسیب‌پذیری شامل «ایمنی و امنیت» و «آمادگی همه‌جانبه»، ۳- محور افزایش پایداری شامل «جبران‌گرهای راهبردی» و «حفظ و ارتقای تعادل ملی»، ۴- محور تسهیل مدیریت بحران شامل «مدیریت زمان یا زمان‌یابی» و «مدیریت ادراک یا روان‌یابی»، ۵- محور تداوم کارکردهای ضروری: شامل دو اصل به نام‌های «جایگزینی» و «انبارش».

– مفهوم شناسی:

طراحی: تعیین ساختار کلی سیستم و روش‌هایی است که این ساختار را قادر به تأمین ویژگی‌های کلیدی سیستم می‌نماید. (پالوج، ۱۳۹۱: ۱۹)

الگو: الگو به معانی انگاره، شکل و نمونه، قالب، طرح، منوال و نقش در نظر گرفته شده است. این واژه در معانی متعددی به کاررفته است. در تعریفی ساده از الگو می‌توان گفت: الگو یا مدل، نمایش نظری و ساده‌شده از جهان واقعی است. (دهقان، ۱۳۸۶: ۶۵)

تدوین: تدوین در لغت به معنای گردآوری و فراهم آوردن چیزی (مانند شعر، نثر و غیره) می‌باشد. (معین، ۱۳۸۲: ۲۸۱)

رهنامه: رهنامه قواعدی بنیادی و چارچوبی نظام‌مند و اصولی ریشه‌ای است که به واسطه آن در هر شاخه‌ای از علوم راهبردی، انباشت دانش، تجربه، مطالعه، تحلیل و آزمایش گردآوری شده و فعالیت‌های آینده کشور و به‌کارگیری توانمندی‌ها به‌منظور نیل به اهداف سیاسی در محیط‌های اجرایی مشخص می‌شود. رهنامه قواعدی ریشه‌ای و اساسی بوده و روش و دستور هدایت‌کننده عملیات در پشتیبانی از سیاست‌های ملی است. (افشردی، ۱۳۹۵: جزوه درسی)

رهنامه نظامی: رهنامه نظامی مجموعه‌ای است از نظریات و اندیشه‌های اصولی و بنیادین که محیط ملی و محیط بین‌الملل را با توجه به شرایط جغرافیایی سیاسی، نظامی، سرزمینی، منطقه‌ای و جهانی و سایر ملاحظات امنیتی کشور، برای کاربرد نیروهای نظامی مورد تجزیه و تحلیل، تشریح و

توصیف قرار داده، روش‌های مقتضی و مناسب را با توجه به شرایط محیطی برای اتخاذ تدابیر کلی دفاعی در ابعاد داخلی و خارجی در زمان صلح یا جنگ توصیه کرده و سیاست‌گذاران را هدایت نماید؛ و به عبارت دیگر رهنامه نظامی مجموعه نظریات و تئوری‌هایی که محیطی را که باید نیروهای مسلح در آن عمل کنند توصیف می‌نماید و روش‌ها و شرایط به‌کارگیری آن نیروها را تعیین می‌کند. (نوروزی و همکاران، ۱۳۷۸: ۱۴۶)

چارچوب نظری

مبانی و عوامل مؤثر بر تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران

صاحب‌نظران مبانی و عوامل مؤثر متعددی را در تدوین رهنامه نظامی در نظر گرفته‌اند. با توجه به نظریه‌های مختلف در خصوص مبانی مؤثر و تعریف مفهومی مبانی مؤثر در تدوین رهنامه، با جمع‌بندی نظرات چند تن از صاحب‌نظران موارد زیر را می‌توان به‌عنوان مبانی مؤثر در تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران برشمرد: (هاشمی تبار و همکاران، ۱۳۹۷:

۵۲-۵۱)

- آرمان‌ها، اهداف و منافع ملی - راهبرد ملی - رهنامه ملی - سیاست‌های کلان دفاعی و امنیتی - قوانین جاری در کشور - اندیشه دفاعی اسلام - اندیشه نظامی حضرت امام خمینی (رحمت ... علیه) - اندیشه نظامی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

با توجه به نظرات مختلف صاحب‌نظران در خصوص عوامل مؤثر در تدوین رهنامه و تعریف مفهومی عوامل مؤثر، موارد زیر را می‌توان به‌عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران برشمرد: (همان)

- ویژگی‌های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی کشور - ماهیت و ویژگی‌های جنگ‌های آینده - قابلیت‌های دفاعی - فناوری (اطلاعات و ارتباطات و سایر تجهیزات) - شرایط و ویژگی‌های محیط ملی (مؤلفه‌های چهارگانه قدرت ملی) - سیاست‌های کلان نظامی - رهنامه موجود ن.م.ج.ا.ا. - رهنامه کلان دفاعی - راهبرد - توانایی بسیج منابع ملی (امکانات و نیروی انسانی) - تهدیدات (داخلی و خارجی) - تجارب نظامی ن.م.ج.ا.ا. - بررسی محیط بین‌المللی و داخلی - اهداف نظامی

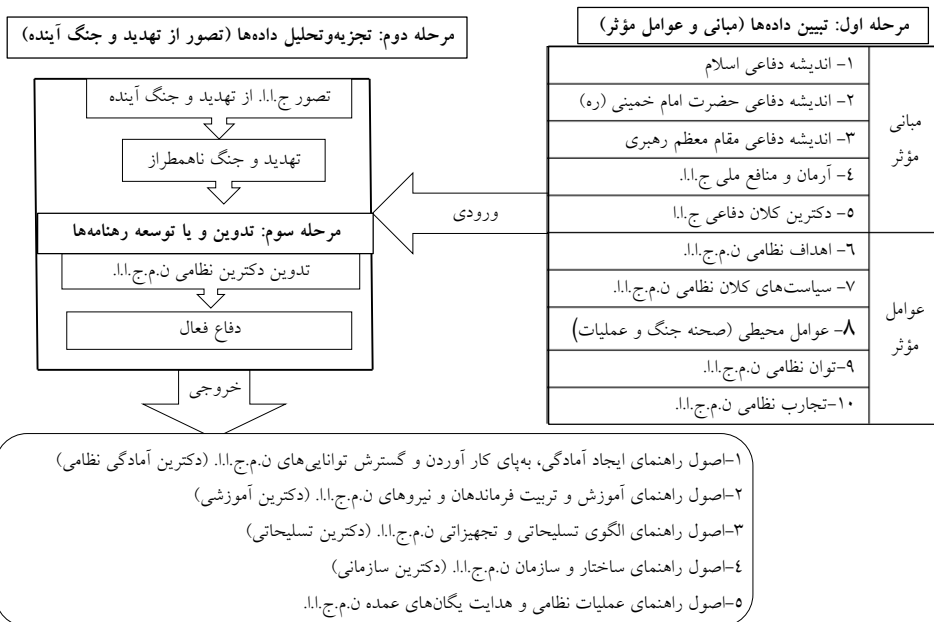
تجربیات داخلی تدوین و توسعه رهنامه نظامی در کشور

تدوین و توسعه رهنامه نظامی ج.ا.ا. از دیدگاه قنبری جهرمی

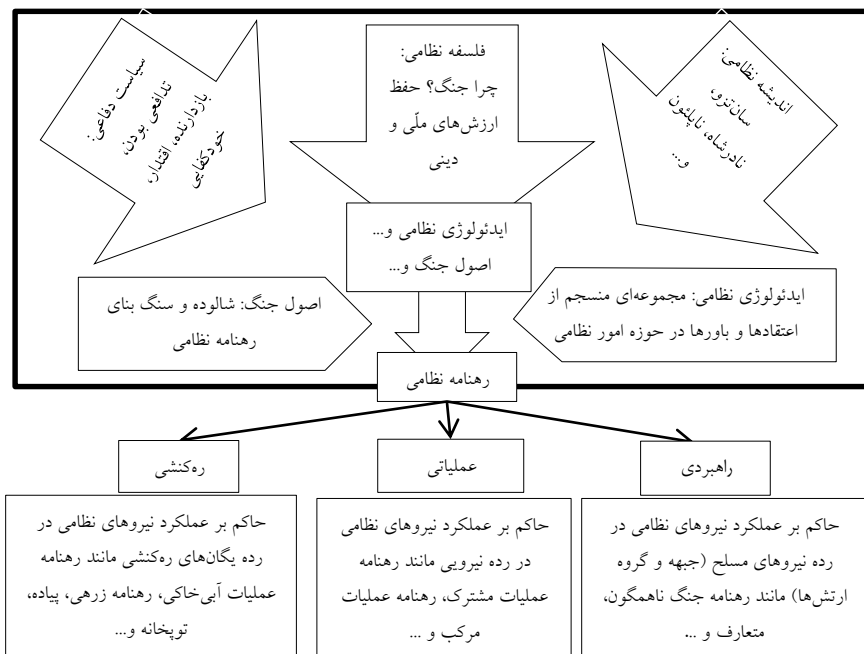
در شکل ۱ فرآیند تدوین و توسعه رهنامه نظامی ج.ا.ا. از دیدگاه قنبری جهرمی آورده شده است.

مدل مفهومی رهنامه نظامی

در شکل ۲ مدل مفهومی رهنامه نظامی از دیدگاه لونی آورده شده است.

شکل ۱: تدوین و توسعه رهنامه نظامی ج.ا.ا. (قنبری جهرمی، ۱۳۹۶: ۵۵)

شکل ۲: مدل مفهومی رهنامه نظامی (لونی، ۱۳۸۹: ۷۳)

در جدول ۱ خلاصه سه فرآیند تدوین و توسعه رهنامه ارائه شده در داخل کشور آورده شده است.

جدول ۱: خلاصه ۳ فرآیند تدوین و توسعه رهنامه ارائه شده در داخل کشور

ردیف	عنوان فرآیند	مؤلف	شرح مختصر فرآیند
۱	تدوین و توسعه رهنامه نظامی ج.ا.ا.	قنبری جهرمی	این فرآیند دارای سه مرحله می باشد: ۱- تبیین داده ها (مبانی و عوامل مؤثر) ۲- تجزیه و تحلیل داده ها (تصور از تهدید و جنگ آینده) ۳- تدوین و یا توسعه رهنامه ها
۲	مدل مفهومی رهنامه نظامی	لونی	در این مدل ورودی های رهنامه نظامی عبارت اند از: ۱- اندیشه نظامی ۲- فلسفه نظامی ۳- سیاست دفاعی ۴- ایدئولوژی نظامی ۵- اصول جنگ

مطالعه تطبیقی الگوی تدوین و توسعه رهنامه نظامی کشورهای منتخب

رهنامه نظامی هر کشور در تصمیم گیری های سیاسی- نظامی به کاررفته و برای تعیین سیاست دفاعی، به عنوان راهنما مورد استفاده دولت مردان قرار می گیرد. هر کشوری قبل از اقدام به سیاست گذاری دفاعی، در قدم اول باید اصول اساسی مورد نظرش را در زمینه نظامی و یا به عبارت دیگر، رهنامه نظامی خود را در سطح ملی مشخص سازد. رهنامه نظامی در سطح ملی قدرت نظامی کشور را با سایر ابعاد قدرت ملی در راستای دستیابی به اهداف ملی، هماهنگ می سازد و مبنایی برای تصمیم گیری های دولت مردان در امور نظامی است. (شهرآیینی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۹)

به دلایل متعدد، از جمله مهم ترین آنها در دسترس بودن اطلاعات فرآیند تدوین رهنامه نظامی کشورهای منتخب، کشورهای ایالات متحده آمریکا، ناتو، انگلیس، فیلیپین، نیوزیلند به عنوان کشورهای منتخب مشخص شده اند؛ بعلاوه بازیگر ناتو نیز مورد توجه بوده است.

ایالات متحده آمریکا

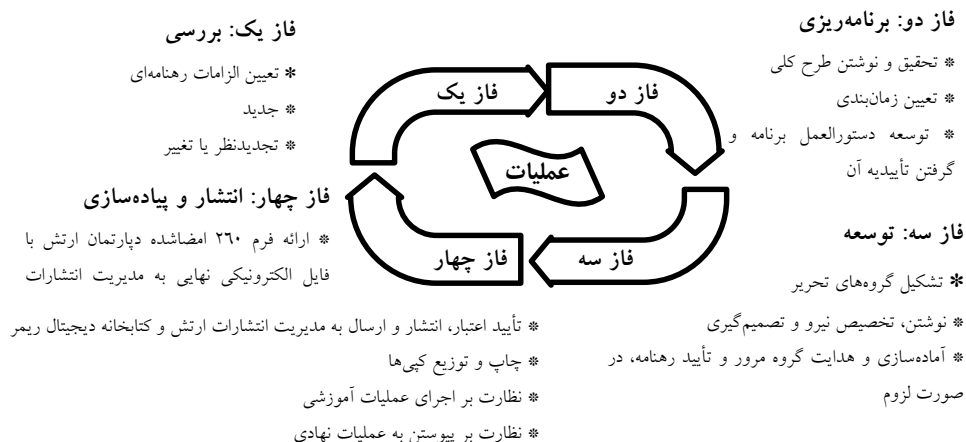
در اسناد مختلف، فرآیندهای تقریباً مشابهی برای تدوین رهنامه در نیروهای مسلح ایالات متحده آمریکا ذکر شده است. در ادامه به دو مورد از این فرآیندها اشاره می گردد.

۱- فرآیند تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح بر اساس آیین نامه شماره ۳۶-۲۵ فرماندهی آموزش و رهنامه (ترادوک)

در آیین نامه شماره ۳۶-۲۵ ترادوک ذکر شده است که تدوین رهنامه به برنامه ریزی دقیق، هماهنگی مستمر و منابع کافی نیاز دارد. توسعه رهنامه در هر جایی به ۳ تا ۲۳ ماه وقت نیاز دارد. زمان مورد نیاز به عوامل متعددی از قبیل نیازمند بودن به رهنامه جدید یا تجدیدنظر در رهنامه موجود،

اولویت، محدوده و پیچیدگی موضوع، تعداد کارکنان یا بررسی موردنیاز، در دسترس بودن منابع و سطح قدرت تصویب بستگی دارد. (CHARLES, 2012: 26)

در شکل ۳ فرآیند تدوین رهنامه ارتش ایالات متحده آمریکا خلاصه شده است.

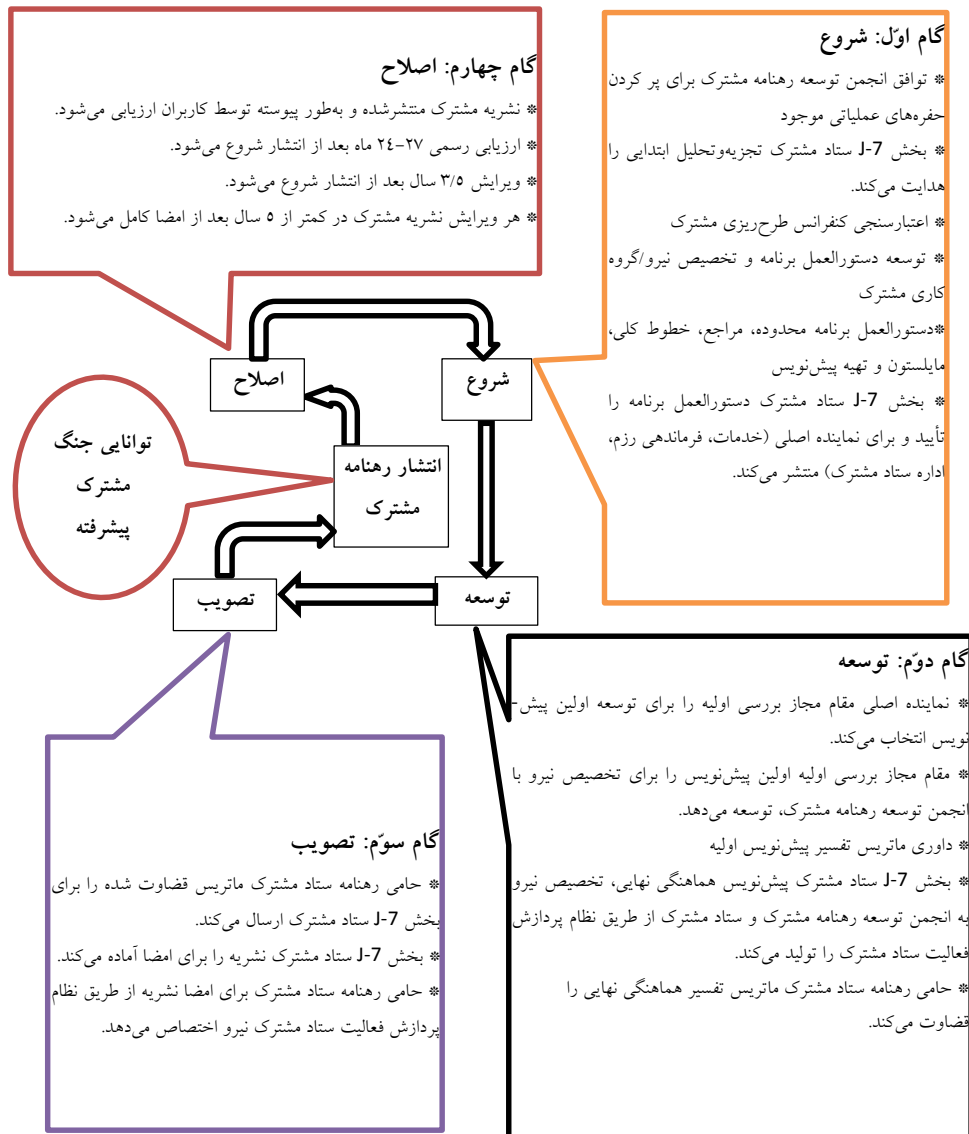

شکل ۳: فرآیند تدوین رهنامه ارتش ایالات متحده (CHARLES, 2012:26)

۲ - فرآیند تدوین رهنامه نظامی مشترک نیروهای مسلح بر اساس سند CJCSM 5120.01A

چرخه تدوین رهنامه مشترک دارای چهار مرحله: آغاز، توسعه، تصویب و اصلاح است. این چهار مرحله روش نظام‌مندی که با استفاده از آن انجمن توسعه رهنامه مشترک، رهنامه مشترک را ایجاد، اعتبارسنجی و بازبینی می‌کند، منعکس می‌کنند. هر مرحله شامل فازهای متمایزی است که حاوی اقدامات کلیدی و تحویل شدنی‌ها است. در شکل ۴ فرآیند تدوین رهنامه مشترک آورده شده است. (CJCSM 5120.01A, 2014, B-6)

شکل ۴: فرآیند تدوین رهنامه مشترک ارتش ایالات متحده آمریکا (CJCSM 5120.01A, 2014, E-A-23)

در جدول ۲ خلاصه فرآیندهای تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح ایالات متحده آمریکا آورده شده است.

جدول ۲: خلاصه فرآیندهای تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح ایالات متحده آمریکا

مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه	۱- دستورالعمل راهبردی ملی، ۲- راهبرد امنیت ملی، ۳- راهبرد دفاع ملی، ۴- راهبرد نظامی ملی، ۵- تهدیدات، ۶- فناوری جدید
تهدیدات مؤثر در تدوین رهنامه	۱- منازعاتی در سطح بین‌الملل و البته جنگ‌های داخلی در خاورمیانه، جنوب آسیا و آفریقا ۲- دولت‌هایی همچون ایران و کره شمالی، ۳- قدرت‌های جدید در حال ظهور
فرآیند تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح	فرآیندی با روش حلقه‌ای و پیوسته و شامل چهار فاز: ۱- بررسی، ۲- برنامه‌ریزی، ۳- توسعه، ۴- انتشار و پیاده‌سازی
فرآیند تدوین رهنامه نظامی مشترک نیروهای مسلح	فرآیندی با روش حلقه‌ای و پیوسته و شامل چهار فاز: ۱- شروع، ۲- توسعه، ۳- تصویب، ۴- اصلاح

متحدین ناتو

در ادامه یک مورد از فرآیندهای تدوین رهنامه نظامی ناتو ذکر شده است. این مورد که از گزارش منتشر شده توسط مرکز یکپارچه‌سازی توانمندی‌های ارتش ایالات متحده آمریکا استخراج شده است، مربوط به فرآیند تدوین رهنامه ناتو است.

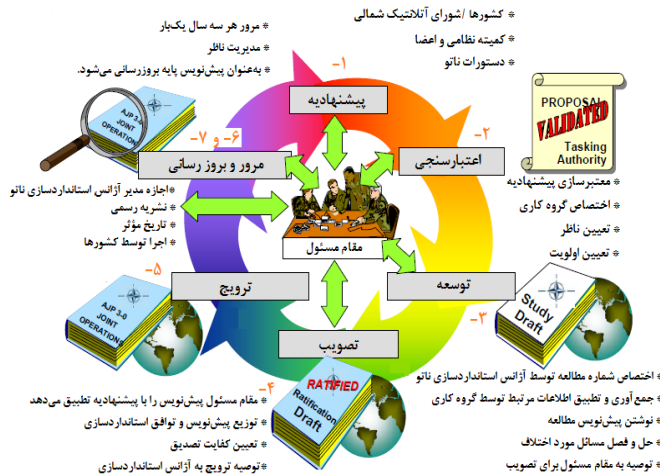
فرآیند تدوین رهنامه ناتو بر اساس گزارش منتشره توسط مرکز یکپارچه‌سازی توانمندی‌های ارتش ایالات متحده آمریکا

این فرآیند شامل شش مرحله است که در شکل ۵ فرآیند و شرح مختصر هر مرحله ذکر شده و هم‌چنین در جدول ۳ خلاصه فازها و فعالیت‌های فرآیندهای تدوین رهنامه ناتو آورده شده است.

جدول ۳: خلاصه فازها و فعالیت‌های فرآیند تدوین و توسعه رهنامه ناتو

فاز	اسم فاز	فعالیت‌های مربوط به فاز
۱	پیشنهادیه	۱- کشورها/شورای آتلانتیک شمالی، ۲- کمیته نظامی و اعضا، ۳- دستورات ناتو
۲	اعتبارسنجی	۱- معتبر سازی پیشنهادیه، ۲- اختصاص گروه کاری، ۳- تعیین ناظر، ۴- تعیین اولویت
۳	توسعه	۱- اختصاص شماره مطالعه توسط آژانس استانداردسازی ناتو؛ ۲- جمع‌آوری و تطبیق اطلاعات توسط گروه کاری، ۳- نوشتن پیش‌نویس مطالعه، ۴- حل و فصل مسائل مورد اختلاف، ۵- توصیه به مقام مسئول برای تصویب
۴	تصویب	۱- تطبیق پیش‌نویس با پیشنهادیه توسط مقام مسئول، ۲- توزیع پیش‌نویس و توافق استانداردسازی، ۳- تعیین کفایت تصدیق؛ ۴- توصیه ترویج به آژانس استانداردسازی
۵	ترویج	۱- مجوز آژانس استانداردسازی ناتو، ۲- نشریه رسمی، ۳- تاریخ مؤثر، ۴- اجرا توسط کشورها
۶	مرور و به‌روزرسانی	۱- مرور هر سه سال یکبار، ۲- مدیریت ناظر، ۳- به‌روزرسانی به‌عنوان پیش‌نویس پایه

فرآیند تدوین رهنامه ناتو

شکل ۵: فرآیند تدوین و توسعه رهنامه ناتو (Beasley, 2008, 26)

فرآیند تدوین رهنامه نیروی هوایی سلطنتی انگلیس

تدوین رهنامه یک فرآیند مداوم است که با روش حلقه‌ای صورت می‌پذیرد. طیف وسیعی از ورودی‌ها باید در سطوح مختلف رهنامه مورد توجه و بررسی قرار گیرد. این رهنامه دستورالعمل‌هایی را فراهم می‌کند که ظرفیت‌های نظامی واقعی ایجاد می‌شود. سپس این قابلیت‌ها از طریق مانور یا تجربه درگیری جمع‌آوری شده و با استفاده از بازخورد نتایج این فهرست‌ها، ورودی‌های رهنامه‌ای تنظیم و اصلاح می‌شود و رهنامه موجود می‌تواند تصحیح شود. این فرآیند به‌عنوان فرایند رهنامه‌ای شناخته شده است و می‌تواند به شکل گرافیکی بیان شود، همان‌طور که در

شکل ۶ نشان داده شده است. (Group Captain Nitaya Imanotai, 1997, 13)

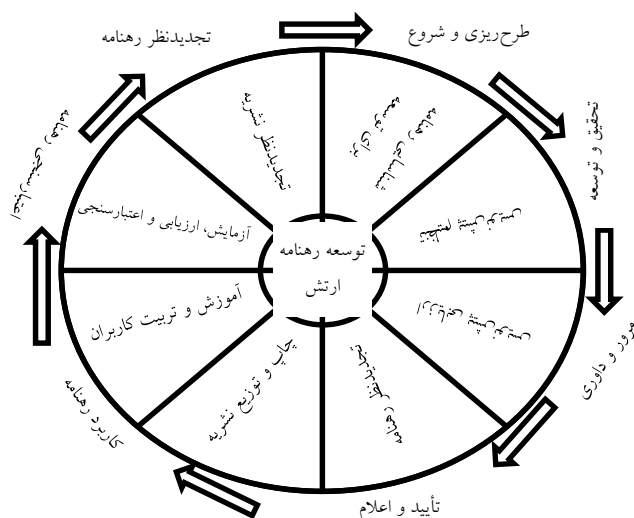
شکل ۶: فرآیند تدوین رهنامه نیروی هوایی سلطنتی انگلیس (Group Captain Nitaya Imanotai, 1997, 13)

فرآیند تدوین رهنامه نظامی فیلیپین

همان‌طور که در شکل ۷ نشان داده شده است، توسعه رهنامه ارتش زنجیره‌ای از اقدامات مستمر در یک فرآیند حلقه‌ای است. طی این فرآیند رهنامه توسعه‌یافته و در نهایت اعمال خواهد شد. باگذشت زمان، این رهنامه آزمون، ارزیابی و در صورت لزوم تجدیدنظر می‌شود. در جدول ۴ خلاصه رهنامه نظامی ارتش فیلیپین آورده شده است.

جدول ۴: خلاصه رهنامه نظامی فیلیپین

مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه	۱- شناسایی مناقشه، جنگ و ماهیت آن، ۲- بررسی دیدگاه دشمن، ۳- راهبرد ملی، ۴- راهبرد نظامی، ۵- فناوری، ۶- تجربه، ۷- نظریه
تهدیدات مؤثر در تدوین رهنامه	۱- ماهیت مناقشه و جنگ ۲- دشمن
روش تدوین رهنامه	فرآیندی با روش حلقه‌ای و پیوسته
فازهای تدوین رهنامه	۱- طرح‌ریزی و شروع، ۲- تحقیق و توسعه، ۳- مرور و داوری، ۴- تأیید و اعلام ۵- کاربرد رهنامه، ۶- اعتبارسنجی رهنامه، ۷- تجدیدنظر رهنامه

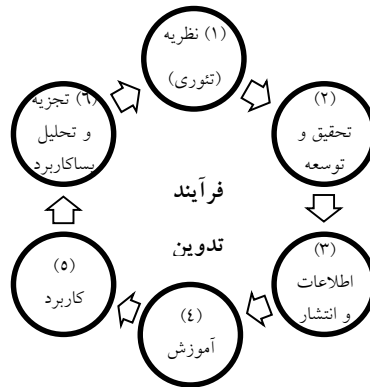

شکل ۷: فرآیند تدوین رهنامه ارتش فیلیپین (LTGEN NOEL A COBALLE, 2014,7)

فرآیند تدوین رهنامه نظامی نیروی هوایی سلطنتی نیوزیلند

کاپیتان کلون کروفسکی، معاون فرمانده ارشد عملیات هوایی، فرماندهی هوایی نیروی هوایی سلطنتی نیوزیلند، مدل تدوین رهنامه نیروی هوایی سلطنتی نیوزیلند را ارائه داد که برای پیشبرد اصول و اطمینان از استفاده و توسعه آن‌ها نیاز به ساختار پیوسته دارد. این ساختار شامل مراحل است که در شکل ۸ نشان داده شده است.

(Group Captain Nitaya Imanotai, 1997: 16)

شکل ۸: فرآیند تدوین و توسعه رهنامه نیروی هوایی سلطنتی نیوزیلند (Group Captain Nitaya Imanotai, 1997: 16)

جدول تطبیقی فرآیندهای تدوین رهنامه داخلی و خارجی (کشورها و بازیگران منتخب)

به منظور مقایسه بهتر، جدول تطبیقی فرآیندهای مرور شده داخلی و خارجی (کشورها و بازیگران منتخب) در جدول ۵ ذکر شده است.

جدول ۵: جدول تطبیقی فرآیندهای مرور شده داخلی و خارجی (کشورها و بازیگران منتخب)

ردیف	کشور	روش تدوین	تعداد فاز	اسامی فازها				
				فاز ۱	فاز ۲	فاز ۳	فاز ۴	فاز ۵
۱	جمهوری اسلامی ایران	قنبری جهرمی	۳	تیین داده‌ها	تجزیه و تحلیل داده‌ها	تدوین و یا توسعه رهنامه‌ها		
		لونی	سیستمی	ورودی‌های رهنامه نظامی: ۱- اندیشه نظامی ۲- فلسفه نظامی ۳- سیاست دفاعی ۴- ایدئولوژی نظامی ۵- اصول جنگ				
		عسگری	سیستمی	ورودی‌های رهنامه نظامی: ۱- منافع و اهداف نظامی ۲- تهدیدها ۳- سیاستها و اندیشه‌های دفاعی ۴- نظریه ۵- تاریخ				
۲	ایالات متحده آمریکا	رهنامه نظامی	۴	بررسی	برنامه‌ریزی	توسعه	انتشار و پیاده‌سازی	
		رهنامه مشترک	۴	شروع	توسعه	تصویب	اصلاح	
۳	ناتو	حلقه‌ای پیوسته	۶	پیشنهادیه	اعتبارسنجی	توسعه	تصویب	ترویج
۴	فیلیپین	حلقه‌ای پیوسته	۷	طرح‌ریزی و شروع	تحقیق و توسعه	مرور و داوری	تأیید و اعلام	کاربرد رهنامه
		حلقه‌ای پیوسته	۷	طرح‌ریزی و شروع	تحقیق و توسعه	مرور و داوری	تأیید و اعلام	کاربرد رهنامه
۵	نیوزیلند	حلقه‌ای پیوسته	۶	نظریه (تئوری)	تحقیق و توسعه	اطلاعات و آموزش	کاربرد	تجزیه و تحلیل

ردیف	کشور	روش تدوین	تعداد فاز	اسامی فازها						
				فاز ۱	فاز ۲	فاز ۳	فاز ۴	فاز ۵	فاز ۶	فاز ۷
		پیوسته			توسعه	انتشار			پساکاربرد	

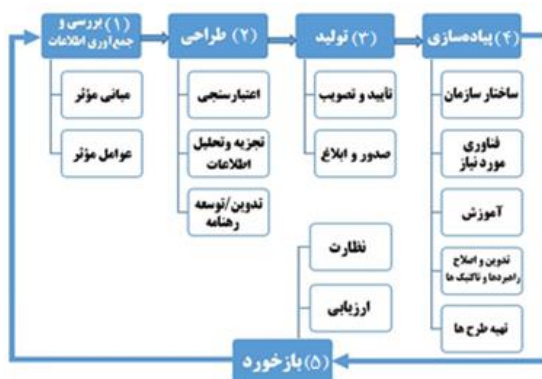
طراحی الگوی فرآیندی مفهومی تدوین و توسعه رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران

با دقت در فرآیند تدوین و توسعه رهنامه‌های کشورهای منتخب روشن شد که هر کشور باید برای تدوین رهنامه‌های خود، تدوین و توسعه یک الگوی بومی را طراحی کند. با بررسی فرآیندهای گوناگون مطالعات داخلی و تطبیقی، الگوی فرآیندی مفهومی تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران به شرح جدول ۶ استخراج شد. هم‌چنین در شکل ۹ الگوی فرآیندی مفهومی تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران آورده شده است.

جدول ۶: جدول الگوی مفهومی فرآیندی تدوین و توسعه رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران

سازه	بُعد	عامل	زیر عامل	
الگوی تدوین و توسعه رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران	بررسی و جمع‌آوری اطلاعات	مبانی مؤثر در تدوین رهنامه	اندیشه دفاعی اسلام	
			اندیشه دفاعی امامین انقلاب	
			آرمان، اهداف و منابع ملی	
			رهنامه دفاعی-امنیتی	
			سیاست‌های کلان دفاعی-امنیتی	
			راهبردهای ملی	
			قوانین (قانون اساسی، قوانین جاری نیروهای مسلح)	
طراحی	جمع‌آوری شده	عوامل مؤثر در تدوین رهنامه	عوامل محیطی	
			سطح فناوری	
			تصور از ماهیت جنگ‌های آینده	
			ویژگی‌های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی کشور	
			توانایی بسیج ملی	
			اهداف نظامی	
	تجزیه و تحلیل اطلاعات	موجود	تجزیه و تحلیل داده‌ها	تجارب نظامی
				رهنامه نظامی موجود
				ظرفیت‌ها و قابلیت‌های دفاعی (توان دفاعی)
				صحت
				دقت
				تناسب
				هماهنگی
اولویت				
تجزیه و تحلیل داده‌ها	موجود	تجزیه و تحلیل داده‌ها	تهیه نقشه	
			تجزیه و تحلیل داده‌ها	

سازه	بُعد	عامل	زیر عامل		
		تدوین/توسعه رهنامه	تدوین چارچوب نظری		
			هماهنگی عمودی		
			هماهنگی افقی		
			سازگاری		
	تولید	تأیید و تصویب	تأیید و تصویب	بررسی محتوایی رهنامه تدوین شده	
				هماهنگی نهایی	
		صدور و ابلاغ	صدور و ابلاغ	امضای مقام مجاز	
				تکثیر	
				توزیع	
				توجیه	
	پایه‌سازی	ساختار سازمانی مورد نیاز	ساختار سازمانی مورد نیاز	سازمان‌دهی	
				برش‌ها (راهبردی-عملیاتی-تاکتیکی)	
		فناوری مورد نیاز	فناوری مورد نیاز	تولید/تأمین تسلیحات و تجهیزات	
				طراحی فرآیندها	
				تدوین روش‌ها	
				آموزش انفرادی	
		تربیت و آموزش	تربیت و آموزش	تربیت و آموزش	آموزش یگانی
					بازدارندگی
		تدوین/اصلاح راهبرد و تاکتیک‌ها	تدوین/اصلاح راهبرد و تاکتیک‌ها	تدوین/اصلاح راهبرد و تاکتیک‌ها	آفندی
پدافندی					
عملیاتی					
توسعه‌ای					
بازخورد	نظارت	نظارت	مشاهده-اخذ گزارش		
			ارزیابی		
				آزمون، تمرین و رزمایش	

شکل ۹: الگوی مفهومی فرآیندی تدوین و توسعه رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران

روش‌شناسی

نوع تحقیق از نوع کاربردی - توسعه‌ای و رویکرد تحقیق آمیخته است. از آنجایی که این تحقیق در پی طراحی الگوی تدوین و توسعه رهنامه نظامی ن.ا.ج.ا. است؛ بنابراین برای تعیین ابعاد، عامل‌ها و زیر عامل‌های این الگو از روش موردی-زمینه‌ای استفاده شده است. هم‌چنین برای کشف روابط میان ابعاد، عامل‌ها و زیر عامل‌های احصا شده از ابزار ضریب همبستگی استفاده می‌شود.

جامعه آماری این تحقیق به صورت هدفمند از بین خبرگان نظامی و غیرنظامی و متخصصان امور در سطح کشور و نیروهای مسلح با ویژگی‌های سابقه خدمت در مشاغل راهبردی و یا در جایگاه سرتیپی به بالا، دارای آثار علمی و پژوهشی مرتبط و آشنا به محیط نیروهای مسلح ج.ا.ا. و آشنایی مناسب با مسائل راهبردی و کلان رهنامه‌ای انتخاب گردید. با توجه به اینکه حجم جامعه آماری برای داده‌ها و متغیرهای کمی محدود است؛ لذا حجم جامعه نمونه بر حجم جامعه آماری منطبق بوده و حجم جامعه نمونه، تمام شمار و به تعداد ۳۰ نفر از خبرگان انتخاب گردید.

در این پژوهش جهت جمع‌آوری اطلاعات از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شد. ابزار گردآوری کتابخانه‌ای اطلاعات فیش‌برداری از اسناد مدارک و منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی داخلی و خارجی مراکز علمی و تحقیقاتی کشور و جهان و آرشیو سازمان‌ها و مؤسسات داخلی بوده و ابزار گردآوری میدانی اطلاعات پرسش‌نامه و مصاحبه عمیق با صاحب‌نظران بوده است.

در این تحقیق ابتدا کلیه الگوهای موجود و تجارب تدوین و توسعه رهنامه نظامی داخلی مورد تحقیق و بررسی قرار گرفت. در ادامه مطالعه الگوهای کشورهای کشورها و بازیگران منتخب شامل ایالات متحده آمریکا، ناتو، انگلیس، فیلیپین و نیوزیلند صورت گرفت و سپس الگوی بومی طراحی و ارائه گردید. برای غنی‌سازی مبانی نظری و استفاده از تجارب داخلی با ۸ نفر از صاحب‌نظران مصاحبه صورت گرفت. برای ارزیابی و اعتبارسنجی الگوی مفهومی تهیه‌شده، از ابزار پرسشنامه استفاده شده و برای پاسخ‌گویی به سؤالات پرسشنامه به ۳۰ نفر از خبرگان مراجعه شد.

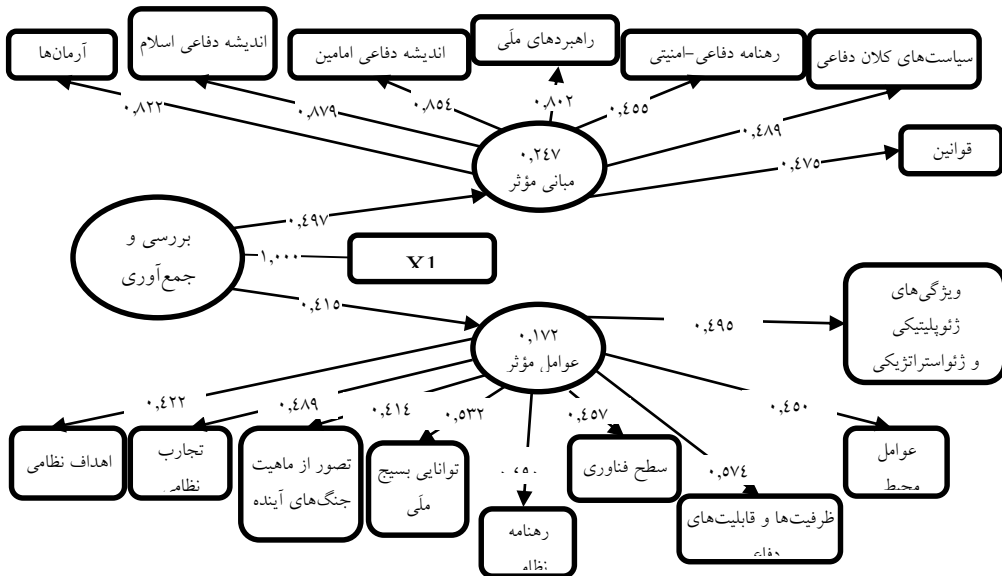
برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده و تشریح و تبیین پاسخ‌های داده‌شده به سؤال، از آمار توصیفی استفاده شده است. ابتدا با استفاده از نرم‌افزار اس.پی.اس.اس. ۲۴ شناختی از وضعیت و ویژگی‌های جمعیت شناختی پاسخ‌دهندگان حاصل شده و در ادامه با استفاده از آزمون فریدمن ابعاد، عوامل و زیر عامل‌های الگوی راهبردی مورد نظر بررسی و رتبه‌بندی شده است. هم‌چنین برای بررسی رابطه بین ابعاد، عوامل و زیر عامل‌های الگوی مورد نظر از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است. هم‌چنین به منظور مدل‌سازی معادلات ساختاری الگوی مفهومی تحقیق از نرم‌افزار اسمارت پی.ال.اس. استفاده شده است.

روایی و اعتبار این پژوهش با نقد و بررسی نظریه‌های به کار گرفته‌شده و هم‌چنین، بحث و تبادل نظر و استفاده از نظرات اساتید محور و راهنمای گروه مطالعاتی حاصل شده است. با توجه به اینکه حجم جامعه آماری با حجم جامعه نمونه یکسان است بنابراین موضوع تعمیم نتایج تحقیق در این پژوهش مطرح نیست و در نتیجه پایایی در این پژوهش موضوعیت ندارد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

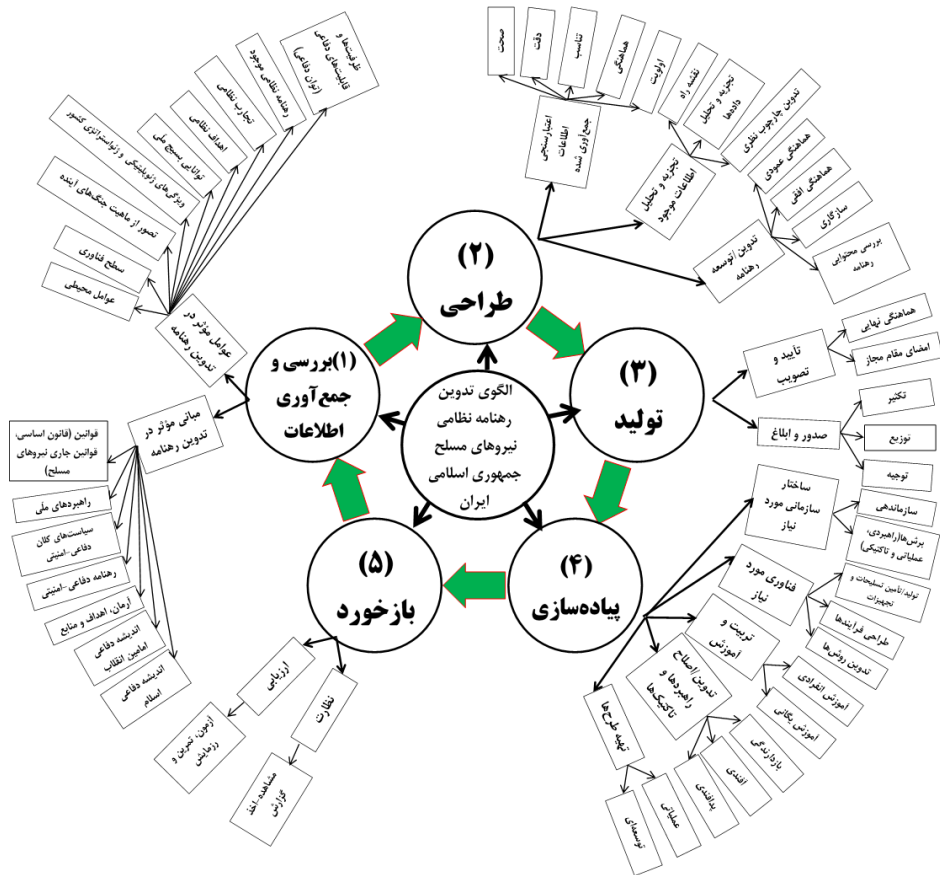
نتایج حاصله از آزمون فریدمن، ضریب همبستگی اسپیرمن و مدل‌سازی معادلات ساختاری دلالت بر این دارد که هر ۵ بُعد، ۱۴ عامل و ۴۷ زیر عامل این الگو از سوی جامعه خبرگان تأیید شده است. با توجه به گستردگی حجم مطالب تجزیه و تحلیل داده‌ها امکان گزارش آن در حجم محدود این مقاله وجود نداشته است؛ بنابراین در شکل ۱۰ فقط به گزارش مدل‌سازی معادلات ساختاری برای بُعد «بررسی و جمع‌آوری اطلاعات» بسنده شده است. این فرآیند برای ۴ بُعد دیگر نیز انجام شده است. در شکل ۱۰ با توجه به اینکه مقدار بار عاملی بُعد «بررسی و جمع‌آوری اطلاعات» با عوامل خود بیشتر از ۰,۴ است بنابراین رابطه بُعد با عوامل مورد قبول است. از طرفی با توجه به اینکه مقدار بار عاملی عوامل «مبانی مؤثر» و «عوامل مؤثر» با زیر عامل‌های خود بیشتر از ۰,۴ است بنابراین رابطه عوامل با زیر عامل‌ها مورد قبول است.

شکل ۱۰: مدل‌سازی معادلات ساختاری بُعد «بررسی و جمع‌آوری اطلاعات» و عوامل و زیر عامل‌های آن

یافته‌های تحقیق

با انجام مطالعات کتابخانه‌ای، مراجعه به نظر خبرگان و تجزیه و تحلیل سؤال تحقیق، الگوی ارائه شده در جدول ۶ (همان جدول حاصل از ادبیات تحقیق) و شکل ۱۱ حاصل شد که این الگو دارای ۵ بُعد، ۱۴ عامل و ۴۷ زیر عامل است.

شکل ۱۱: الگوی تدوین و توسعه رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران

نتیجه گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه گیری:

الگوی ارائه شده، یک الگوی فرآیندی حلقه‌ای پیوسته بوده که دارای ۵ بُعد زیر می‌باشد: ۱- بررسی و جمع‌آوری اطلاعات، ۲- طراحی، ۳- تولید، ۴- پیاده‌سازی، ۵- بازخورد. با مقایسه ابعاد ذکر شده با فازها و مراحل الگوهای مطالعه شده داخلی و خارجی، ابعاد «بررسی و جمع‌آوری اطلاعات»، «تولید» و «پیاده‌سازی» و عوامل و زیرعامل‌های مربوط به آنها تا حدودی همسو با الگوهای بررسی شده و ابعاد «طراحی» و «بازخورد» و عوامل و زیرعامل‌های مربوطه آنها تا حدودی غیرهمسو است که جزو یافته‌های تحقیق می‌باشند.

ب - پیشنهادها:

- ۱- نسبت به به‌کارگیری الگوی ارائه‌شده در این تحقیق نیز جهت تدوین رهنامه نیروهای مسلح اقدام گردد.
- ۲- اشکالات و نواقص عمده ارائه الگوی تدوین و توسعه پس از پیاده‌سازی به دانشگاه عالی دفاع ملی به‌منظور طرح موضوع جدید مطالعاتی منعکس گردد.
- ۳- به‌منظور یکپارچه‌سازی و بهینه‌سازی تمام سطوح تدوین رهنامه، نسبت به طراحی الگوی تدوین و توسعه رهنامه نیروهای مسلح در سطوح عملیاتی و تاکتیکی نیز اقدام گردد.
- ۴- نسبت به انجام طرح تحقیقاتی جهت سازمان‌های نیروهای مسلح (آجا، سپاه، ودجا و ناجا) به‌منظور تدوین رهنامه نظامی مربوطه با استفاده از الگوی ارائه‌شده این تحقیق اقدامات مقتضی صورت گیرد.

فهرست منابع

- امام خمینی (رحمت الله علیه) (۱۳۸۲)، "صحیفه نور"، ج ۲۱، تهران، دفتر حفظ و نشر آثار امام (رحمت الله علیه)

الف - منابع فارسی:

- افشردی، محمدحسین (۱۳۹۵)، "جزوه درسی"
- پالوج، مجتبی (۱۳۹۱)، "طراحی الگوی مناسب برای تدوین سیاست‌های کلی نظام ج.ا.ا"، تهران، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی
- دهقان، محمد (۱۳۸۳)، "نظریه‌های امنیت، مقدمه‌ای بر طرح‌ریزی دکترین امنیت ملی (۱)"، جلد اول، انتشارات ابرار معاصر
- شهرآیینی، اسماعیل (۱۳۹۴)، "الگوی راهبردی چابک سازی یگان‌های عمده عملیاتی فرارگاه پدافند هوایی خاتم (ص) آجا متناسب با تهدیدات ناهم‌تراز"، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی
- قنبری جهرمی، محمدحسین (۱۳۸۶)، "دکترین نظامی"، جزوه درسی، دافوس سپاه
- قنبری جهرمی، محمدحسین (۱۳۹۶)، "کلیاتی پیرامون دکترین نظامی"، پژوهش‌شکده دفاعی و امنیتی دانشگاه امام حسین (علیه السلام)
- لونی، محمدرضا (۱۳۸۹)، "دکترین نظامی چگونه شکل می‌گیرد؟"، فصلنامه علوم و فنون نظامی، سال هفتم، شماره ۱۸، صص ۷۶-۶۵
- معین، محمد (۱۳۸۲)، "فرهنگ فارسی"، تهران، انتشارات ندا
- نوروزی، محمدتقی و محمدنژاد، میرعلی (۱۳۷۸)، "فرهنگ استراتژی"، نشر سنا
- هاشمی‌تبار، سید اصغر و همکاران (۱۳۹۷)، "تدوین و توسعه الگوی تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران"، رساله مطالعات گروهی، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی

ب - منابع انگلیسی:

- Beasley LTC James(2008); Army, Joint and Allied Joint Doctrine Development Overview; Joint and Allied Joint Doctrine Division; Army Capabilities Integration Center(ARCIC)
- CHARLES E. HARRIS(2012), TRADOC Regulation 25-36, Department of the Army Headquarters, United States Army Training and Doctrine Command Fort Eustis, Virginia 23604-5700
- CJCSM 5120.01A(2014), JOINT DOCTRINE DEVELOPMENT PROCESS, JOINT STAFF WASHINGTON, D.C. 20318
- Group Captain Nitaya Imanotai; 1997; CREATING THE ROYAL THAI AIR FORCE DOCTRINE PROCESS; AIR WAR COLLEGE; AIR UNIVERSITY; Maxwell Air Force Base, Alabama
- LTGEN NOEL A COBALLES; 2014; PHILIPPINE ARMY DOCTRINE DEVELOPMENT SYSTEM; PHILIPPINE ARMY MANUAL 8-01; 2nd Edition; Philippine Army-Mohammadi Besmillah; 2005; DOCTRINE DEVELOPMENT SYSTEM; Islamic Republic of Afghanistan; Ministry of Defence; General Staff of the ANA